

Wrakken verstopt in de bodem van de voormalige Zuiderzee

Scheepswrakkenroute Pampushout – Zuid

- Lengte 3,5 kilometer
- Parkeren gratis
- Verharde paden

Begin- en eindpunt: de Kiem, Godendreef, Almere Poort

Inleiding

In 1918 werd de Zuiderzeewet na jaren van overleg en discussie aangenomen. Er is lang over gesproken, maar het is snel gegaan na de watersnood in 1916. De minister van Waterstaat, Cornelis Lely, wordt gezien als de grondlegger van de wet. Als ingenieur had Lely zo zijn eigen idee hoe Nederland beschermd moest worden tegen het wassende water. Naar hem is later de provinciehoofdstad van Flevoland vernoemd, Lelystad.

De uitvoering van de wet moest leiden tot inpoldering van de Zuiderzee. Zo werd voorkomen dat grote delen van Nederland onder water kwamen te staan bij aanhoudend slecht weer en stormen. Na de aanleg van de Afsluitdijk (1927-1932) volgde het inpolderen van Flevoland, in drie delen: de Noordoostpolder (1942), Oostelijk Flevoland (1957) en Zuidelijk Flevoland (1968). Samen vormen ze vanaf 1986 de twaalfde provincie van Nederland.

Gelijktijdig met het ontstaan van de provincie is ook Stichting Het Flevo-landschap opgericht. Het Flevo-landschap beheert ruim vijftig gebieden in Flevoland. Een daarvan is de Pampushout, waar deze route langs enkele scheepswrakken is te vinden. Want Nederlanders zijn echte scheepslieden en deskundig in het inpolderen, maar soms zijn zelfs de beste stuurlied niet bestand tegen de elementen van de natuur.

Honderden scheepswrakken

De voormalige Zuiderzee was een druk bevaren binnenzee. Duizenden schepen voeren er dagelijks af en aan en vele scheepsrampen vonden er plaats. Bij de eerste inpolderingwerkzaamheden werden dan ook vaak scheepswrakken aangetroffen, soms tien of meer per jaar. Flevoland is één van de grootste 'droge' scheepskerkhoven ter wereld. Er zijn maar liefst 435 scheepswrakken met bijna 33.000 voorwerpen gevonden, gedateerd tussen 1200 en 1900.

In Almere liggen 27 onderzochte scheepswrakken of delen daarvan. Het oudste wrak in Almere komt uit de vijftiende eeuw, het jongste uit begin twintigste eeuw.

Stadsbos Pampushout

Pampushout-Zuid is een stadsbos tussen Almere Poort en het toekomstige stadsdeel Almere Pampus, in het zuidwesten van Almere. Het is kort na de droogmaking in 1968 aangelegd en met een levensduur van zo'n veertig waren de bomen op een leeftijd gekomen dat ingrijpen nodig was. Het aanplanten van populieren gebeurde in de pioniersfase van de polder in de voor die tijd zo kenmerkende rechte lijnen. Die opzet is door aanpassingen doorbroken met kronkelige paden, met

een plukbos en verrassende uitkijkpunten onderweg. Wie het pad volgt komt ook verschillende scheepswrakken tegen, soms zichtbaar bewaard onder een heuvel of voorzien van een kunstwerk.

Een wandeling door dit jonge bos wordt gecombineerd met belevenissen uit vroeger tijden.

Route

Vanaf de parkeerplaats in Pampushout-Zuid ziet u 'de Kiem' liggen. U start de route door links de laan met esdoorns en prunussen in te lopen, richting het plukbos. Dit bos in de Pampushout staan nu nog jonge beuken, walnoten, kersen, hazelaars, vlierbessen en kruisbesstruiken. In de toekomst vormt dit plukbos een voedselrijke omgeving voor mens en dier.

De rechte laan gaat over in een kronkelpad, met daarachter de Oostvaardersdijk. In dit stuk van de Pampushout bloeien de vlierbessenstruiken in de lente met prachtig witte bloesem. In de herfst genieten de merels, spreeuwen, kramsvogels, roodborstjes en koperwieken van de vlierbessen die volop aan de struiken hangen.

Het pad slingert verder langs meidoorn en rode- en gele kornoelje, ook wel 'bloeiend hout' genoemd. Na nog enkele bochten komt u over een stroom kwelwater. Hier staat u op een van de negen zichtlijnen die het bos Pampushout rijk is. U kijkt hier dwars door het bos langs het water helemaal naar de andere kant van Pampushout-Zuid. U gaat rechtsaf richting de windmolens en nu wandelt u recht op de scheepswrakken af.

In 1983 kwamen tijdens diepploegen van de kavel s pal langs de Oostvaardersdijk verschillende scheepswrakken te voorschijn. Twee zijn er volledig opgegraven, waaronder een Amsterdamse modderschouw waarmee slib uit de haven van Amsterdam naar de omliggende gebieden werd vervoerd. Havenslib zorgde voor problemen, vandaar dat het Amsterdamse stadsbestuur honderd van deze schepen bestelde om de haven weer gangbaar te maken. De Zuiderzee was open en verbonden met de Noordzee. Getijden zorgden ervoor dat grote hoeveelheden slib in de haven van Amsterdam terecht kwam. Het slib werd door modderschouwen afgevoerd en gebruikt om gronden elders te verhogen. De modderschouw die in Almere is gevonden, moet zijn losgeslagen en daardoor zijn afgedreven.

Ook werd een praamachtig vaartuig aangetroffen. De praam, die mogelijk uit de late Middeleeuwen dateert, is een bijzonder vaartuig van 12 x 4 meter, dat nog nooit eerder is aangetroffen. Soortgelijke vaartuigen kwamen al in de Romeinse tijd voor en diende om landbouwgewassen en vee mee te vervoeren.

Een derde platbodem ligt nog in de bodem. Het is een ondiep, rechthoekig vaartuig zonder duidelijke voor- of achtersteven. Het lijkt een eenvoudige vrachtschuit te zijn van een onbekend type te zijn. Er is bij de verkenning in 1982 geen materiaal gevonden dat het schip kon dateren. De vindplaats wordt vanwege de vorm aangeduid als De Rechthoek. De vierde vondst is een vrij compleet vrachtschip van 15,40 meter lang en 4,30 meter breed. Alleen de mast, de tuigage en de luiken van het ruim ontbraken. Tijdens het verkennend onderzoek werden aardewerken scherven, een tinnen kan en een leren schoen

in het wrak aangetroffen. De schoen is onder te brengen bij de groep lage modellen zonder sluiting en dateert uit het derde of laatste kwart van de vijftiende eeuw. Schepen uit deze periode die zo goed bewaard zijn gebleven als deze, zijn een zeldzaamheid. Het is daarom aangewezen als rijksmonument. Het wrak van het vrachtschip is na het archeologisch onderzoek ingekuuld en door een sloot omgeven. Het wrak is herkenbaar als een verhoging in het landschap.

De vindplaats is door de heuvel goed te zien. Er staat een landschapskenmerk met een metalen bol op. Het kunstwerk is van Vincent van Ginneke en heet De Zuiderzeeparel: het is een barokke parel met een doorsnede van een meter op een licht gebogen mast van dertien meter. Op 17 december 2009 heeft wethouder Johanna Haanstra het kunstwerk onthuld.

Het object is een monument voor schipbreukelingen. De kunstenaar heeft zich door deze plek laten inspireren. Het riep voor hem beelden op van mensen die verdronken zijn. Het menselijk leed bij schipbreuk is vertaald in de parel; de mensen op de schepen zijn voor Van Ginneke de parels van de polder.

U vervolgt het pad langs de toekomstige 'Gouden Randen' van de Pampushout: een ecologische verbindingzone van water en riet langs deze zijde van de Pampushout. Plant- en diersoorten, zoals de bever, kunnen zich hierdoor gemakkelijk van het ene naar het andere gebied verplaatsen. Waar het pad weer het bos indraait, komt u aan bij de poel. Hier kunt u genieten van het spiegelende water, van rondfladderende vlinders en zwevende libellen. Poelen dienen als leef- en voortplantingsgebied voor kikkers, padden, salamanders en insecten. Kleine zoogdieren gebruiken de poel als drinkplaats, oeverzwaluwen scheren over het water om insecten te vangen. Met de poel komt ook variatie in het landschap van de Pampushout. Meer variatie betekent meer planten- en diersoorten om als bezoeker van te genieten. De glooiende oevers zijn een perfecte omgeving voor kikkers, padden en salamanders.

Ter hoogte van de poel is ooit een Middeleeuwse kap voor een kerktoren gevonden. Het bleek in totaal te gaan om een partij van ongeveer vijftig onderdelen van een balkenconstructie voor een 22 meter lang dak. Er zijn ook delen van een zeskantige klokkentoren gevonden. Alles was voorzien van zogenoemde telmerken. Dit zijn merkjes waaraan de timmerman kan zien welke onderdelen aan elkaar gemonteerd moeten worden. De eikenhouten kap uit stamt uit ca. 1400 en is waarschijnlijk van een schip afgevallen. Dergelijke kappen werden in westelijk Nederland en in Friesland gebruikt.

U komt uit op de Brikweg en gaat naar rechts. U loopt voorbij de zendmast en kunt dan rechtsaf de laan op, op weg naar 'de Kiem'. U nadert het einde van deze wandeling langs de historische vindplaatsen.

Langere route

Als u net voorbij de poel bent en het pad afloopt kunt u de Brikweg oversteken en de houten balk in het verlengde passeren. U komt uit in het ander deel van het bos. Volg het graspad en ga bij het tweede graslaantje naar rechts.

Aan dit pad ligt links een heuvel met de Tjalk, een schip uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Dit scheepswrak ligt midden in de Pampushout en ook dit is een archeologisch rijksmonument. Het wrak wordt omgeven door populieren, es en zoete kers. Het maaisel van de heuvel wordt gebruikt om een broeihoop voor ringslangen van te maken. Ringslangen kunnen hier hun eieren in leggen en het materiaal en de zon zorgen ervoor dat de eieren worden uitgebroed.

Aan boord van de Tjalk zijn gebruiksvoorwerpen gevonden die het mogelijk maakten het schip goed te dateren. Er zijn drie tinnen lepeltjes en scherven gevonden. Omdat er een

munten uit 1752 is aangetroffen ligt het voor de hand dat het schip enkele jaren daarna moet zijn vergaan. In de achttiende eeuw nam de welvaart af. Het gevolg hiervan was dat veel schippers op hun boot leefden, samen met hun complete gezin. De gezinsleden namen de taken over van de scheepsknechten. Door geldgebrek konden die niet meer worden betaald. Vader en moeder zorgden voor de handel en het varen. Ook de kinderen aan boord hadden een eigen rol. Veelal kookten zij het eten, in de relatief kleine ruimte die hiervoor was gereserveerd. Hoe kleiner de ruimte voor persoonlijke spullen en etenswaar, hoe meer handel er mee kon.

U kunt ook vanaf de Tjalk uw wandeling verlengen. U komt mooie natuur en verrassende paadjes tegen. Ze geven op verschillende plekken een mooi uitzicht over de landbouwgronden, waar later het stadsdeel Pampus zal verrijzen. Daar komen Almeeders te wonen op de bodem waar voorheen de Zuiderzee lag. En waar de voorouders van deze nieuwe Almeeders uitkeken over eindeloos water.

De Golf

Wanneer u voorbij de Tjalk rechts het bospad aanhoudt, komt u via het kronkelige bospad uit bij de Brikweg. U kunt langs de gebiedspalen naar de andere kant van het water lopen. Als u een klein stukje over het graspad bent gegaan ziet u een wandelpad rechts het bos ingaan. Dit pad loopt schuin het gebied in en passeert een ruitepad. U komt dan in het Kastanjehof, een sfeervol bosplein omzoomd door kastanjabomen. Als u hier uitloopt kunt u links langs het boshof over het Van Wagtendonkpad naar de Botterweg. Als u dit oversteekt en verderloopt komt u bij de oeverwaluwand. Even daar voorbij ligt weer een scheepswrak. Ter bescherming is het wrak afgedekt met een grondlaag. Hierdoor is de locatie van het wrak goed herkenbaar als verhoging in het landschap.

In 1989 werd bij werkzaamheden ten noorden van het Fischerpad in Almere Pampus het wrak van een negentiende-eeuws vrachtschip gevonden. Het schip van 12 x 3,6 meter was geladen met rode bakstenen. Bij nader onderzoek door archeologen kwamen behalve de bakstenen nog meer vondsten aan het licht. Zo was in het wrak een ijzeren kookpot met drie pootjes achtergebleven. Het meest opvallende scheepsonderdeel was het zijzwaard, dat voorzien was van ijzeren beslag. De datering van dit zwaard, dat diende om te navigeren, maakt het aannemelijk dat het schip in de eerste helft van de negentiende eeuw is gebouwd.

Op 15 juni 2009 heeft raadslid en later wethouder Frits Huis bij het wrak een kunstwerk van de Almeerse kunstenaar Siemen Bolhuis onthuld. Het beeld is gemaakt van roestvrijstaal waarop een witte kunststof laag is aangebracht. Dit scheepswrakkenmonumentje verbeeldt een grote golf die een schip verzwelgt. Het beeld kan ook gezien worden als het scheepswrak dat wordt beschermd door de aarde waaronder het ligt begraven. De totale hoogte van het kunstwerk bedraagt 4,80 meter.

U kunt dezelfde route terugnemen of het Van Wagtendonkpad volgen. U komt dan weer bij de Kiem aan uw rechterhand uit.

Wanneer u met de auto de Kiem verlaat, en over de Godendreef richting Almere Stad (richting Hogering) rijdt ziet u aan uw rechterhand nog een laatste scheepswrak. Ook dit is een rijksmonument.

De Ravage

De Ravage is al in 1973 ontdekt. Dat is in de vroege historie van het huidige Almere. Vijf jaar voor deze vondst was het laatste stuk van de dijk gedicht bij het Blocq van Kuffeler, waarna het

droogmaken was begonnen. Bij het in kaart brengen van de bodem stuitte men, ten noorden van waar nu de Centaurenstraat in Almere Poort ligt, op een zeventiende-eeuwse vrachtschip. Een jaar later deed de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP) een veldverkenning.

Het houten vrachtschip heeft een lengte van 16,3 meter en een breedte van 4,40 meter. Het schip dateert uit de periode dat de Zuiderzee het economisch hart van de Lage Landen was. Het vervoer van goederen, vee en mensen over water was veel goedkoper dan het vervoer over land. De Zuiderzee was een gevaarlijke binnenzee waar veel schepen zijn vergaan. Uit onderzoek van de grondlagen blijkt dat het vrachtschip direct in de Zuiderzeeafzettingen lag en dus na 1670 is vergaan. Kenmerkend voor de Flevolandse bodem is de schelplaag die de overgang van het zoete en latere brakke Aelmeer naar de zoute Zuiderzee weergeeft. Deze schelplaag is rond 1600 ontstaan. Schepen die worden bedekt door de schelplaag zijn dus voor 1600 vergaan. Schepen die in of boven deze schelplaag worden aangetroffen zijn na 1600 vergaan. In het wrak zijn stukjes rood aardewerk, een flesje, pijpenkopjes en zelfs een schedel van een schaap gevonden. Tijdens een herverkenning in 1980 is rondom het afgedekte wrak een bufferzone gecreëerd van 56 x 115 meter die met een sloot omgeven is. Het scheepswrak is zo belangrijk dat het sinds 2004 een rijksmonument is en daarmee wettelijk beschermd.

Bij dit scheepswrak heeft wethouder Arno Visser, samen met kinderen van de basisschool in Almere Poort, op 8 april 2009 een kunstwerk van Simcha Roodenburg onthuld. De kunstenaar heeft zich laten inspireren door een schilderij van een zinkend schip. De houten sculptuur is een gestileerde weergave van het grillige lijnenspel van mast, ra's en tuigage. Het object van balken verwijst naar de kracht van de wind, als heer en meester over het water in vroegere tijden. Het is de bedoeling dat het kunstwerk zelf ook langzaam zal vervallen.

Met dank aan Dick de Jager, Erfgoedhuis Almere, Amsterdam Bezoeken Holland Zien, VVV Almere.